

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04 UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
ZESPÓŁ REALIZACJI 00 - 503 W A R S Z A W A
BADAŃ 621 - 07 - 57, 628 - 90 - 17 TELEFAX 629 - 40 - 89
INTERNET: <http://www.cbos.pl> E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/423/113/92

ŁAPOWNICTWO W ŚWIADOMOŚCI POTOCZNEJ

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, GRUDZIEŃ 1992 R.

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

W sondażach CBOS już kilkakrotnie pojawiał się temat korupcji bądź łapownictwa (w 1988 r., w 1991 r. i w lutym bieżącego roku). Tym razem¹ pytano respondentów o łapownictwo, świadomie unikając słowa korupcja. Wynikało to z wcześniejszych doświadczeń jednej z autorek tego bloku pytań, które wskazywały na nadawanie bardzo różnych znaczeń terminom "łapownictwo" i "korupcja"². Stąd w obecnym sondażu konsekwentnie pytano o łapownictwo i łapówki, uznając, iż są to słowa zaczerpnięte z języka potocznego.

Pytania dotyczyły natężenia łapownictwa w ostatnich trzech latach, przyczyn jego występowania, dziedzin życia, w których się z nim najczęściej spotykamy. Pytano też o osobiste doświadczenia respondentów jako dawców łapówek, wreszcie proszono o charakterystykę ludzi biorących łapówki.

Łapownictwo - niezmiennie od wielu lat - jest uznawane przez Polaków za zjawisko bardzo u nas rozpowszechnione. Wskazują na to wyniki badań poczynając od lat sześćdziesiątych. Czy ta tendencja zmieniła się wraz z przeobrażeniami systemu politycznego i gospodarczego, zapoczątkowanymi w końcu 1988 roku? Na pytanie o **rozmiary zjawiska łapownictwa** w listopadzie 1992 roku 39% badanych odpowiedziało, iż w ostatnich trzech latach nastąpiło jego rozszerzenie, 31% stwierdziło, iż utrzymuje się na tym samym poziomie, w opinii 11% respondentów zmalało, a 19% nie potrafiło bądź nie chciało przedstawić na ten temat własnego poglądu.

¹ Sondaż "Sprawy Polski i Polaków" (8) zrealizowano w dniach 17 - 19 listopada 1992 r. na 1140-osobowej reprezentatywnej próbie losowej dorosłej ludności Polski. Pytania kwestionariusza i opracowanie przygotowały Anna Kubiak i Ilona Przybyłowska z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego.

² Por. A. Kubiak, "Łapownictwo w świadomości mieszkańców Łodzi", Instytut Socjologii UŁ, Łódź 1992.

Ankietowani mówiący o wzroście łapownictwa w ostatnich trzech latach to najczęściej:

- ◆ osoby młode do 24 roku życia lub w wieku od 55 do 64 lat;
- ◆ przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji;
- ◆ badani o średnim poziomie wykształcenia;
- ◆ mieszkańcy dużych aglomeracji miejskich powyżej 500 tys. ludności bądź miast od 20 do 100 tys. mieszkańców;
- ◆ bezrobotni oraz pozostający bez pracy z innych powodów niż renta, emerytura, nauka lub prowadzenie domu;
- ◆ osoby o najwyższych dochodach - ponad 2 mln na jedną osobę w gospodarstwie domowym;
- ◆ osoby poważnie liczące się z możliwością utraty pracy;
- ◆ badani deklarujący bardzo duże zainteresowanie polityką, a jednocześnie lokujący się zdecydowanie na lewicy;
- ◆ mieszkańcy regionu północnego (woj. elbląskie, gdańskie, koszalińskie, słupskie, szczecińskie);
- ◆ osoby wyznające pogląd, że ludzie sprawujący obecnie władzę reprezentują wyłącznie własne interesy³.

Przed rozpoczęciem reform gospodarczych, w czasach totalnego i permanentnego niedoboru podstawowych dóbr i usług, respondenci wskazywali na te właśnie braki jako główne przyczyny występowania zjawiska łapownictwa. W 1988 roku jako przyczynę występowania

³ Porównaj tabela aneksu.

łapownictwa 92% badanych⁴ podawało wadliwie działający rynek: brak towarów i usług oraz ich niską jakość. Obecnie przyczynę taką wymienia tylko 4% respondentów. Na pierwszym miejscu (46% wyborów) wymieniany jest obecnie brak zasad moralnych, nieuczciwość wielu ludzi oraz chęć dorobienia się, chęć zdobycia pieniędzy za wszelką cenę.

Częstość wskazywanych przyczyn łapownictwa ilustruje poniższe zestawienie. Każdy z respondentów mógł wybrać trzy, jego zdaniem najważniejsze obecnie w naszym kraju, przyczyny występowania łapownictwa.

Przyczyny	Liczba wskazań (N=1140)
▲ Chęć dorobienia się, chęć zdobycia pieniędzy wszelkimi sposobami	46%
▲ Brak zasad moralnych, nieuczciwość wielu ludzi	46%
▲ Źle działająca, niesprawna administracja	42%
▲ Niejasne przepisy, luki w prawie	39%
▲ Przyzwyczajenia do łapownictwa wyniesione z poprzedniego systemu	38%
▲ Chęć ułatwienia sobie życia i pracy	36%
▲ Brak usług i towarów, na które jest duże zapotrzebowanie	4%

Z odpowiedzi respondentów wynika, że obecnie występowanie łapownictwa wiąże się przede wszystkim z systemem wartości ludzi, pojawiającym się w okresie młodego, polskiego kapitalizmu i interpretacją jego zasad. Chęć osiągnięcia za wszelką cenę sukcesu materialnego,

⁴ A. Kubiak, op. cit., s. 54.

przy jednoczesnej niewydolności i anachroniczności struktur administracyjnych, nieadekwatności prawa i sile starych nawyków i przyzwyczajzeń, powoduje nie tylko utrzymywanie się, ale także rozszerzenie się w naszych czasach zjawiska łapownictwa.

Natomiast hierarchia dziedzin, w których łapówki występują najczęściej - przynajmniej na najwyższych jej poziomach - od wielu lat jest względnie stała. Na czele, podobnie jak w badaniach CBOS z 1988 roku i innych, jest służba zdrowia, a tuż za nią administracja. W omawianym sondażu częstość występowania łapówek w różnych dziedzinach życia była następująca:

Dziedzina życia	Liczba wskazań (N=1140)
◆ Służba zdrowia	59%
◆ Administracja różnego szczebla, wszelkie urzędy	45%
◆ Wymiar sprawiedliwości - sądy, prokuratura, policja, adwokatura	40%
◆ Przydziały mieszkań - wydziały lokalowe, spółdzielczość mieszkaniowa	21%
◆ Gospodarka państwowa i jej prywatyzacja	21%
◆ Bankowość, przyznawanie kredytów	19%
◆ Prywatny biznes	19%
◆ Rzemiosło, handel, usługi	8%

(respondent mógł wskazać 3 dziedziny życia, w których jego zdaniem łapownictwo występuje najczęściej)

Hierarchia wskazywanych dziedzin, w których występuje łapownictwo, jak i jego przyczyny są ściśle powiązane z postrzeganiem ludzi, którzy w potocznej świadomości najczęściej biorą łapówki. Pytanie o biorców łapówek było pytaniem otwartym, a więc

pozostawiającym badanemu pełną swobodę wypowiedzi, umożliwiającym spontaniczny dobór kategorii, cech, wymiarów postrzegania. Dosłownie brzmiało: "A kto w Polsce, jacy ludzie, Pana(i) zdaniem, najczęściej biorą łapówki?" Odpowiedzi zostały poklasyfikowane z różnych punktów widzenia:

- ▶ po pierwsze - zastanawiano się, czy respondent wskazuje na cechy charakteru, sytuacji zawodowej lub roli społecznej biorącego;
- ▶ po drugie - czy wymienia on konkretne zawody biorców;
- ▶ po trzecie - czy uwzględnia aspekt stratyfikacyjny, tzn. mówi o miejscu biorców w strukturze władzy.

W ramach każdej z wyróżnionych kategorii analizowano rozkład poszczególnych konfiguracji wypowiedzi.

Cechy charakteru, sytuacji zawodowej i roli społecznej biorców łapówek	Liczba wskazań (N=1140)
1. Ludzie nieuczciwi, niemoralni, chciwi, bez skrupułów	10%
2. Ludzie, którzy mogą coś załatwić, mają wpływy, możliwości, podejmują decyzje	15%
3. 1+2	2%
4. Ludzie biedni, dorabiający w ten sposób	1%
5. Trudno powiedzieć	19%
6. Respondent nie wypowiada się na temat cech charakteru, sytuacji zawodowej czy roli społecznej biorców	53%

Zawody biorców łapówek	Liczba wskazań (N=1140)
◆ Lekarze	12%
◆ Urzędnicy	9%
◆ Prawnicy	2%
◆ Policjanci	1%
◆ Urzędnicy i inni wyżej wymienieni	13%
◆ Lekarze i inni wyżej wymienieni	7%
◆ Inne zawody dotąd nie wymienione	5%
◆ Trudno powiedzieć	19%
◆ Respondent nie wypowiada się na temat zawodów biorców	32%

Miejsce biorców w strukturze władzy	Liczba wskazań (N=1140)
▶ Ludzie z najwyższych szczebli władzy, na wysokich stanowiskach (np. minister, wojewoda)	6%
▶ Ludzie z niższych i średnich szczebli władzy (np. burmistrz)	3%
▶ Urzędnicy zatrudnieni w bankach i przy prywatyzacji gospodarki	3%
▶ Respondent kwestionuje wskazane kryterium i twierdzi, że wszyscy, którzy mogą, biorą łapówki	5%
▶ Trudno powiedzieć	19%
▶ Respondent nie wypowiada się o miejscu biorców w strukturze władzy	64%

Charakterystyka osób biorących łapówki, wyłaniająca się z wypowiedzi respondentów, jest zgodna z wcześniej sformułowaną tezą o występowaniu łapownictwa głównie w służbie zdrowia i administracji. Również częste upatrywanie przyczyn łapownictwa w negatywnych cechach ludzi oraz w niesprawnej, źle działającej administracji jest powiązane z obrazem biorcy łapówek, jaki ujawnił się w wywiadach.

Wyniki dalszych analiz świadczą o tym, że na negatywne cechy biorców łapówek relatywnie najczęściej zwracali uwagę:

- przedstawiciele kadry kierowniczej i inteligencji,
- respondenci o najwyższych dochodach, tj. przekraczających 2 miliony na osobę w rodzinie,
- badani należący do "Solidarności" i innych związków zawodowych nie zrzeszonych w OPZZ,
- mieszkańcy większych miast, liczących powyżej 100 tys. ludności.

Na wpływy, możliwości załatwienia jakichś spraw, podjęcia pewnych decyzji, charakteryzujące biorców, zwracali z kolei uwagę najczęściej:

- prywatni przedsiębiorcy,
- bezrobotni,
- ludzie w wieku od 35 do 44 lat,
- respondenci z miast do 100 tys. mieszkańców,

Urzędników jako głównych biorców łapówek wskazują najczęściej:

- ludzie młodzi, do 24 roku życia,
- respondenci o wyższym poziomie wykształcenia i wysokich dochodach,
- badani zajmujący się działalnością gospodarczą na własny rachunek,
- mieszkańcy regionu północnego (tj. województw: elbląskiego, gdańskiego,

koszalińskiego, olsztyńskiego, słupskiego i szczecińskiego).

Natomiast na lekarzy, jako na tych, którzy najczęściej biorą łapówki, wskazują przede wszystkim:

- pracownicy umysłowi niższego szczebla,
- badani o dochodach od 1.500 tys. do 2 mln na osobę w rodzinie,
- zamieszkujący region południowo-zachodni (województwa: bielskie, częstochowskie, katowickie, opolskie).

Analiza wypowiedzi osób, postrzegających biorców łapówek przede wszystkim jako przedstawicieli władzy, nie może być zbyt rozbudowana ze względu na niewielką liczbę tego typu wskazań. Warto jednak podkreślić, że biorców łapówek wśród ludzi z najwyższych szczebli władzy upatrują relatywnie najczęściej respondenci należący do "Solidarności", podczas gdy przekonanie, że łapówki biorą wszyscy, którzy tylko mogą, kiedy mają taką okazję, wyrażają przede wszystkim członkowie OPZZ.

Wobec takich poglądów na temat zakresu i natężenia łapownictwa, przyczyn jego występowania, dziedzin życia społecznego, w jakich ono szczególnie się ujawnia, a także specyficznego obrazu biorców łapówek, nie można pominąć w analizie osobistych doświadczeń respondentów w tej dziedzinie. Jak wynika z sondażu, 86% badanych twierdzi, że w ostatnim roku nie dało łapówki, ale dodatkowo 5% stwierdza, że wolałoby o tym w wywiadzie nie mówić. Tylko 9% przyznało się do dania łapówki w ostatnim okresie. Byli to głównie ludzie młodzi oraz prywatni przedsiębiorcy. Natomiast do dawania łapówek w minionych latach przyznało się już 26% badanych, z tego 5% stwierdziło, iż miało to miejsce często lub bardzo często. Dominują w tej ostatniej grupie ludzie młodzi, prywatni przedsiębiorcy, rolnicy, mieszkańcy wsi i małych miasteczek, osoby określające swoją sytuację materialną jako dobrą.

Wyraźnie więc rysuje się dysproporcja w mówieniu o łapownictwie w kategoriach ogólnych (uznaje się je wówczas za zjawisko bardzo rozpowszechnione) a przyznawaniem się do osobistego uczestnictwa w nim. Skoro łapownictwo jest tak rozpowszechnione w naszym społeczeństwie - jak mówią badani - to ktoś musi te łapówki dawać. Wyjaśnieniem tej sprzeczności może być między innymi to, że uczestnicząc w sondażu socjologicznym respondenci nie chcą ujawniać drażliwych faktów ze swego życia. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że analiza tzw. odpowiedzi "ucieczkowych" ("trudno powiedzieć", "nie wiem") na wszystkie pytania kwestionariusza pozwala wyodrębnić grupę respondentów, których obawy związane z ujawnieniem własnych przekonań były najbardziej wyraźne. Grupę tę stanowią: osoby powyżej 65 roku życia, z wykształceniem podstawowym, emeryci i renciści, robotnicy niewykwalifikowani, mieszkańcy wielkich miast. Stosunkowo niewielka liczba osób przyznających się obecnie do dawania łapówek może odzwierciedlać również zmiany sytuacji społecznej - powszechny niedobór podstawowych dóbr i usług wymuszał w minionych latach

uczestnictwo w łapownictwie znacznie większej liczby ludzi (w sondażu było to 26% badanych), natomiast obecnie zjawisko to nie musi już dotyczyć w takim stopniu naszej codziennej egzystencji. Wyjątek stanowi państwowa służba zdrowia, z której usług korzystać musi prawie każdy z nas, a funkcjonuje ona nadal w sytuacji permanentnego niedoboru.

A N E K S

Tabela 1. Czy Pana(i) zdaniem w ciągu ostatnich trzech lat łapownictwo w naszym kraju:

1. nadal rozszerza się
2. utrzymuje się na tym samym poziomie
3. zmniejsza się
4. trudno powiedzieć

(w %)

	1	2	3	4	Liczba osób
Ogółem	39	31	11	19	1139
Płeć					
Mężczyźni	42	34	11	13	510
Kobiety	36	30	11	23	628
					1 brak danych
Wiek					
do 24 lat	45	32	10	13	93
24-34	37	39	10	14	184
35-44	34	37	13	16	280
45-54	40	31	12	17	182
55-64	47	27	8	18	187
65 i więcej lat	34	24	12	30	211
					2 brak danych

	1	2	3	4	Liczba osób
Wykształcenie					
Niepełne podstawowe i podstawowe	36	25	12	27	424
Zasadnicze zawodowe i niepełne średnie	36	37	12	15	311
Średnie	44	34	10	12	273
Pomaturalne	42	45	2	11	47
Wyższe	42	32	11	15	84
Miejsce zamieszkania					
Wieś	31	32	15	22	466
Miasto do 20 tys. mieszk.	40	29	10	21	124
Miasto 21-100 tys. mieszk.	47	32	6	15	231
Miasto 101-500 tys. mieszk.	39	35	11	15	175
Miasto powyżej 500 tys. mieszk.	47	31	8	14	142
					1 brak danych
Kategoria społ.-zawodowa					
Kadra kierownicza i inteligencja	43	30	13	14	63
Pracownicy umysł. niższego szczebla	36	42	7	15	105
Pracownicy fizyczno-umysłowi	38	33	12	17	58
Robotnicy wykwalifikowani	39	36	11	14	103
Robotnicy niewykwalifikowani	39	39	7	15	56
Rolnicy	33	35	21	11	91
Prywatni przedsiębiorcy	41	38	6	15	47

	1	2	3	4	Liczba osób
Grupa społ.-zawodowa - niepracujący					
Uczniowie, studenci	29	41	24	6	17
Gospodynie domowe	25	48	16	11	44
Emeryci, renciści	39	26	10	25	412
Bezrobotni	46	26	8	20	103
Pozostali	49	26	14	11	35
					2 brak danych
Dochody na jedną osobę w rodzinie					
do 500.000	36	32	13	19	153
501.000-750.000	37	34	10	19	131
751.000-1.000.000	35	30	13	22	292
1.001.000-1.500.000	41	30	12	17	286
1.501.000-2.000.000	40	34	9	17	138
2.001.000 i więcej	48	37	6	9	110
					29 brak danych
Czy respondent liczy się z możliwością utraty pracy					
bardzo poważnie	49	31	7	13	90
raczej tak	36	40	10	14	146
raczej nie	37	39	9	15	128
jest to mało prawdopodobne	35	32	21	12	108
					621 nie dot. 7 trudno powiedzieć

	1	2	3	4	Liczba osób
Zainteresowanie polityką					
bardzo duże	59	21	7	13	29
duże	46	37	10	7	89
średnie	43	33	13	11	465
nikłe, niewielkie	35	32	13	20	284
żadne	30	30	7	33	252
					20 określa się inaczej
Poglądy polityczne					
lewicowe	49	35	8	8	152
centrowe	41	35	11	13	314
prawicowe	41	29	17	13	222
					445 brak danych
Region					
północny	51	27	10	12	135
zachodni	46	38	6	10	123
środkowozachodni	38	31	13	18	186
środkowy	42	30	9	19	207
wschodni	26	33	16	25	123
południowo-wschodni	32	28	14	26	182
południowo-zachodni	36	36	10	18	182
					1 brak danych

	1	2	3	4	Liczba osób
Ludzie obecnie sprawujący władzę:					
reprezentują interesy tylko nielicznych	37	38	10	15	469
reprezent. interesy większości obywat.	35	29	20	16	164
reprezentują własne interesy	47	28	10	15	323
trudno powiedzieć	29	25	8	38	183